

การสร้างคำประกอบในวรรณกรรมไทยถิ่นเหนือ:
การศึกษาตามแนวภาษาศาสตร์ปริชาน
Compounding in Northern Thai Literature:
A Cognitive Linguistics Approach

ปิ่นอนงค์ อัมปะละ¹ เสาวณีย์ ดำรงโรจน์สกุล² และอัครพร อักษรณัฐ จันทร์สว่าง³
Pinanong Ampala, Saowanee Damrongrojsakul and Acharaporn Jansawang

Received: August 3, 2022

Revised: April 3, 2023

Accepted: April 4, 2023

บทคัดย่อ

การศึกษการสร้างคำประกอบในวรรณกรรมไทยถิ่นเหนือตามแนวภาษาศาสตร์ปริชาน มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ลักษณะคำประกอบในวรรณกรรมไทยถิ่นเหนือ โดยวิเคราะห์จากเรื่อง คราวหงส์ผาค่า คำสอนนกระจาบ และคำสอนอ้ายร้อยยอด ปรากฏลักษณะดังนี้ ลักษณะแรก คำประกอบที่เกิดขึ้นมาจากพื้นที่ 1 เคลื่อนที่เข้าไปในพื้นที่ 2 ความหมายที่เกิดขึ้นยังคงความหมายของ คำในพื้นที่ 1 ลักษณะต่อมาคำประกอบที่เกิดขึ้นมาจากคำในพื้นที่ 2 เคลื่อนที่เข้าไปคาบเกี่ยวกับคำ ในพื้นที่ 1 ความหมายที่เกิดขึ้นยังคงความหมายของคำในพื้นที่ 1 ลักษณะที่สามคำประกอบที่เกิดขึ้นมาจากพื้นที่ 1 และพื้นที่ 2 เคลื่อนที่ความหมายเคลื่อนที่เข้าไปรวมกันความหมายที่เกิดขึ้นเปลี่ยนไป จากความหมายเดิม ลักษณะสุดท้าย คำประกอบที่เกิดขึ้นมาจากพื้นที่ 1 และพื้นที่ 2 เคลื่อนที่เข้าไป ทับกันสนิทไม่มีช่องว่าง ความหมายที่เกิดขึ้นไม่ปรากฏความหมายเดิม และยังมีความหมายเป็นอุปลักษณ์ จากผลการวิเคราะห์แสดงให้เห็นถึงมโนทัศน์พื้นที่ทางความหมาย การเคลื่อนที่ทางความหมาย และกระบวนการดังกล่าวจะช่วยให้เห็นความหมายของคำที่เกิดใหม่ ไม่ว่าจะเป็นการขยายพื้นที่เดิม หรือการเกิดความหมายเชิงเปรียบเทียบ และกระบวนการขยายออกไปจากความหมายเดิม

คำสำคัญ: การสร้างคำ คำประกอบ วรรณกรรมไทยถิ่นเหนือ ภาษาศาสตร์ปริชาน

¹ อาจารย์ประจำ คณะมนุษยศาสตร์และนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยพายัพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ 50000 e-mail: pin686@gmail.com

² อาจารย์ประจำ คณะมนุษยศาสตร์และนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยพายัพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ 50000 e-mail: nana_n1@hotmail.com

³ อาจารย์ประจำ คณะมนุษยศาสตร์และนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยพายัพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ 50000 e-mail: acharapon_j@payap.ac.th

Abstract

The results of the study on “Compounding in Northern Thai Literature appeared in Khrau Hong-pha-kham, Khausau Nok-kra-jap and Khausau Aai-roi-khot” The objective is to analyze compounding in Northern Thai Literature. The result reveals four types of compounding. The first type is compounding derived from the first space moving to the second space. The meaning of the new word remains in the meaning of the word in the first space. The second type is compounding derived from the word in the second space partially overlapping the word in the first space. The meaning of the new word remains in the meaning of the word in the first space. The third type is compounding derived from combining the meaning of the word in the first space with the meaning of the word in the second space. The meaning of the new word totally changes i.e. its meaning cannot be inferred from the meaning of its parts. The last type is compounding derived from the word in the first space completely overlapping the word in the second space. The meaning of the new word totally changes and cannot be inferred from the meaning of its elements. In addition, the meaning of the new word becomes metaphorical. The findings reflected concept of mental space and meaning expressing motion. This process enables us to realize meaning of a new word in terms of the former space extension or figurative meaning and semantic extension process.

Keywords: Word formation, Compounding, Northern Thai Literature, Cognitive Linguistics

บทนำ

คำประกอบ หรือเรียกว่าคำประสม เกิดจากกระบวนการกอบคำขึ้นเป็นคำใหม่ ซึ่งมีทั้งเค้าความหมายคงเดิมและเปลี่ยนแปลงไป คำประกอบในภาษาไทยถิ่นเหนือ เป็นลักษณะคำที่เกิดจากกระบวนการสร้างคำโดยการนำหน่วยคำอิสระตั้งแต่ 2 หน่วยคำมาประกอบเป็นคำที่รวมกันเป็นคำใหม่ ซึ่งในภาษาไทยถิ่นเหนือพบว่าปรากฏให้เห็นทั้งจากข้อมูลวรรณกรรมประเภทคำว และข้อมูลจากพจนานุกรม ตัวอย่างคำประกอบที่มาจากวรรณกรรมประเภทคำว นอกจากนี้ยังพบว่าลักษณะการประกอบคำที่เรียงร้อยในคำวมักปรากฏพร้อมกริยาแสดงการเคลื่อนที่ เช่น “...ข้าวตอกเต็น...” (อุ้นเรือน, 2511, น. 2) “...ได้ขึ้นเมืองบน...” (อุ้นเรือน, 2511, น. 171) และมักจะเป็นคำกริยาที่ปรากฏร่วมกับคำกริยา เช่น “...เขาปากัน หกย่นวิ่งเต็น บุนนุดงคุ่มไม้...” (ปัญญา, 2511, น. 16) ลักษณะเด่นของกระบวนการประกอบคำ ยังมีลักษณะเป็นคำประกอบ 2 ส่วน เช่น กาดหมั่ว ในตัวอย่างที่ว่า “ตำวันเปียงจ้าย ส่งลงแสงใส แผวริมเวียงไชย ถนนกาดหมั่ว ผู้งคนชายของ ต้มแกงอ่อมข้าว ลาบหมู ลาบงัวพร้อมพริก” (ปัญญา, 2511, น. 30) บ่าวเคิ้น ในตัวอย่างที่ว่า “จำดบ้านน้ำเก็ง บโลงตำไผ

เป็นเล่าลือไป เป็นข่าวลือบ้าน” (ปัญญา, 2511, น. 49) เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนสังเกตได้ว่า คำว่ามีลักษณะการสร้าง และกระบวนการประกอบคำที่เน้นความหมายมากกว่าเน้นโครงสร้าง และมีลักษณะการเลือกความหมายของคำที่สามารถเข้ามารวมอยู่ด้วยกันได้

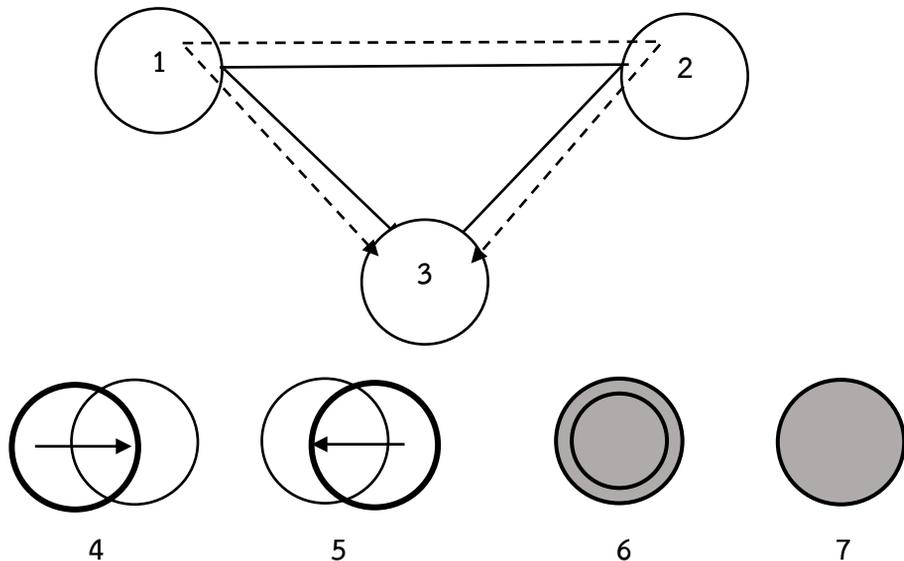
ในบทความนี้จะศึกษาเฉพาะกระบวนการสร้างคำประกอบ 2 ส่วนที่มีความหมายแล้วประกอบกันขึ้นเป็นคำใหม่ โดยพิจารณากระบวนการทางความหมายที่คำทั้งสองส่วนนั้นเคลื่อนที่เข้ามาอยู่ด้วยกันในพื้นที่ของคำ การศึกษาการประกอบคำ 2 ส่วนนี้จะทำให้เห็นทิศทางการเคลื่อนที่และการเปลี่ยนแปลงความหมายของคำใหม่ที่เกิดจากกระบวนการดังกล่าวว่ามาจากคำส่วนแรกขยายส่วนที่ 2 หรือส่วนที่ 2 ขยายส่วนแรก หรือประกอบกันแล้วมีความหมายเปลี่ยนไปโดยไม่มีเค้าความหมายเดิม ทั้งนี้ จากการศึกษาการประกอบคำที่ผ่านมาเน้นการศึกษาตามแนวไวยากรณ์ โครงสร้าง และยังไม่ปรากฏการศึกษาในวรรณกรรมไทยถิ่นเหนือประเภท “คำ” และศึกษาโดยใช้ทฤษฎีภาษาศาสตร์ปริชาน

แนวคิดของทฤษฎีภาษาศาสตร์ปริชานที่ผู้เขียนนำมาใช้ในการวิเคราะห์กระบวนการสร้างคำประกอบนี้มี 4 แนวคิด ได้แก่ แนวคิดแรก คือ พื้นที่ในความคิด (Mental Spaces) และการรวมมโนทัศน์ (Conceptual Blending) ประยุกต์ใช้แนวคิดของเรกา เบนซ์เซส (Benczes, 2006) โดยนำมาใช้อธิบายพื้นที่ทางความหมายที่เกิดภายในพื้นที่ และพื้นที่ที่เกิดใหม่ โดยพิจารณาพื้นที่ (Space) ของคำ 2 ส่วนที่นำมาประกอบกันจากพื้นที่ทั้ง 2 พื้นที่ (Input Space) เมื่อประกอบกันแล้วในพื้นที่ของการหลอมรวมทางความหมาย (Blend Space) ความหมายที่เกิดขึ้นจะมีลักษณะขยายความหมายเดิมออกไปหรือเกิดเป็นความหมายใหม่ จากนั้นจะโยกหาความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ของคำที่เกิดในพื้นที่ใหม่ พร้อมทั้งอธิบายว่าคำที่เกิดขึ้นใหม่จากกระบวนการประกอบคำดังกล่าวมีมโนทัศน์อย่างไร ส่วนแนวคิด ที่สอง คือ การรวมมโนทัศน์ (Conceptual Blending) สัมพันธ์กับพื้นที่ในความคิด เพื่อช่วยในการพิจารณาคำประกอบที่เป็นคำใหม่ว่ามีลักษณะอย่างไร หลังจากรวมกันแล้วเกิดความหมายใหม่หรือไม่ หรือมีลักษณะขยายความหมายเดิมออกไป หรือไม่เปลี่ยนแปลงความหมาย

แนวคิดที่สาม คือ อุปลักษณ์มโนทัศน์ (Conceptual Metaphor) ของเลคอฟและจอห์นสัน (Lakoff, G & Johnson, M., 1980) ผู้เขียนนำมาใช้พิจารณาความหมายของคำที่เกิดจากการประกอบคำ รวมทั้งใช้แนวคิดนี้พิจารณาการขยายความหมาย (Meaning Extension) ในลักษณะความหมายที่ขยายเป็นอุปลักษณ์และความหมายที่ไม่เป็นอุปลักษณ์ และแนวคิดที่สี่ คือ ผังภาพ (Image Schema) ของจอห์นสัน (Johnson, M., 1987) ผู้เขียนใช้ผังภาพในการตีแผ่ความหมายของคำที่เกิดจากการประกอบคำ และอธิบายการเคลื่อนที่ของคำ เนื่องจากคำที่เกิดจากกระบวนการประกอบคำเป็นได้ทั้งคำใหม่ และคำที่ขยายพื้นที่เดิม ซึ่งลักษณะของคำนั้นมีการเคลื่อนที่เข้าหากันและมีทิศทางการเคลื่อนที่ ดังนั้น ผู้เขียนจึงนำแนวคิดผังภาพมาใช้อธิบายการเคลื่อนที่ ซึ่งผังภาพที่ได้สามารถแสดงให้เห็นว่าแต่ละคำที่นำมาประกอบกันเป็นคำใหม่นั้นเป็นอย่างไร และคำ ๆ นั้นมีลักษณะการเคลื่อนที่ในลักษณะใด

จากแนวคิดข้างต้น เมื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล สรุปเป็นกรอบในการวิเคราะห์ข้อมูล ดังผังภาพต่อไปนี้

กรอบการวิเคราะห์กระบวนการประกอบคำในคำ

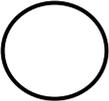

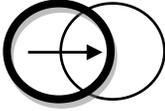
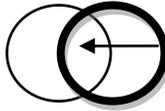
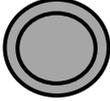
ผังภาพแสดงการรวมความหมายของกระบวนการประกอบคำ

คำที่ใช้อธิบายกระบวนการประสมคำ

Input 1 และ Input 2	หมายถึง พื้นที่ที่บรรจุคุณสมบัติที่เกิดจากความหมายของคำ
Blended Space	หมายถึง พื้นที่ที่เกิดจากการหลอมรวมทางความหมายระหว่าง Input 1 และ Input 2
คุณสมบัติ	หมายถึง ลักษณะของคำที่มาจากการให้คำนิยามตามความหมายในพจนานุกรมภาษาล้านนา

สัญลักษณ์ที่ใช้อธิบายในการวิเคราะห์

	แสดงพื้นที่ของคำ และคุณสมบัติของคำ
	แสดงความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่โดยตรง
	แสดงการเชื่อมโยงความหมายจาก Input 1 และ Input 2 มายังพื้นที่ที่เกิดการหลอมรวมทางความหมาย (Blend) โดยตรง เป็นกระบวนการที่ขยายความหมายออกไป

- แสดงความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่โดยอ้อมสัมพันธ์กับกระบวนการรวมมโนทัศน์ ซึ่งเป็นกระบวนการของอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์
-➔ แสดงการเชื่อมโยงความหมายจาก Input 1 และ Input 2 มายังพื้นที่ที่เกิดการหลอมรวมทางความหมาย (Blend) โดยอ้อม ความหมายที่เกิดขึ้นใหม่มีความหมายเปลี่ยนไปโดยไม่เหลือเค้าความหมายเดิม
- ผังภาพแสดงพื้นที่ที่ความหมายคำใน Input 1 ที่คาบเกี่ยวกับคำใน Input 2 เมื่อรวมกันแล้วความหมายขยายขยายออกไป (Modifying) และมีเค้าความหมายเดิมของคำใน Input 2 อยู่
- ผังภาพแสดงพื้นที่ที่ความหมายคำใน Input 2 ที่คาบเกี่ยวกับคำใน Input 1 เมื่อรวมกันแล้วความหมายขยายขยายออกไป (Modifying) และมีเค้าความหมายเดิมของคำใน Input 1 อยู่
- ผังภาพแสดงพื้นที่ที่ความหมายเข้ามาอยู่ด้วยกัน เกิดความหมายใหม่ที่ไม่มีเหลือเค้าความหมายเดิม แต่ความหมายไม่เป็นอุปลักษณะ
- ผังภาพแสดงพื้นที่ที่ความหมายเข้ามาอยู่ด้วยทับกันสนิท กรณีรวมกันแล้วความหมายเป็นอุปลักษณะ หรือ ความหมายกำหนดเฉพาะ (Determinant)

การศึกษาวิเคราะห์นี้จะศึกษาเฉพาะคำที่เป็นภาษาไทยถิ่นเหนือจากวรรณกรรมคำว ได้แก่ คร่าวซอหงส์ผาคำ คำวซอนกกระจาบ และคำวซอฮ้อยร้อยชอด เนื่องจากทั้ง 3 เรื่องมีลักษณะเด่นในด้านการปรากฏลักษณะคำที่เกิดจากกระบวนการประกอบ บทความนี้ใช้วิธีการตรวจสอบคำประกอบทั้ง 2 ส่วน คัดเลือกโดยพิจารณาจากเสียง ตัวสะกด การสะกดคำ และความหมายที่ปรากฏในพจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวงของอุดม รุ่งเรืองศรี (2547) และ พจนานุกรมภาษาล้านนาของสถาบันราชภัฏเชียงใหม่ (2550) โดยจะนำไปประยุกต์กับการเรียนการสอนในวิชาระบบคำ การสร้างคำในประโยค รวมทั้งวิธีการฝึกให้ผู้เรียนสังเกตลักษณะคำประกอบ อันจะทำให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ และเข้าใจคำประกอบจากแหล่งข้อมูลวรรณกรรมคำว การให้ความหมายตามพจนานุกรม นอกเหนือจากคำประกอบจากข้อมูลในภาษาไทยเท่านั้น

เนื้อหา

ผู้เขียนศึกษาวิเคราะห์การสร้างคำประกอบในภาษาไทยถิ่นเหนือเพื่อต้องการทราบว่ากระบวนการสร้าง และหลอมรวมกันของคำประกอบในภาษาไทยถิ่นเหนือเป็นอย่างไร จากการเก็บรวบรวมข้อมูลคำประกอบ 2 ส่วนในภาษาไทยถิ่นเหนือจากวรรณกรรมคำวั่ง 3 เรื่อง ได้แก่ เรื่องคร่าวหงส์ผาค่า เรื่องคำวซอจนกระจาบ และเรื่องคำวซอ้ายร้อยชอด มีลักษณะการเรียบเรียงถ้อยคำเป็นคำที่มีสัมผัสคล้องจอง คำที่ใช้แสดงถึงเรื่องราวความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ แสดงออกถึงภูมิปัญญาและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของสังคมชนบทในอดีตและสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมประเพณี ดังนั้น ทั้ง 3 เรื่องที่เลือกมาเป็นข้อมูลในการศึกษาวิเคราะห์ ถือเป็นตัวแทนของวรรณกรรมประเภทคำวั่งที่มีลักษณะเด่นในด้านคำ ตัวอย่างเช่น

ประกาศิต	ติดคำบ่แล้ว	ฟังเทอะแก้ว	แม่ไหลหลิดตา
ทุดิยะ	บ่เสียงสุดจำ	ตติยา	สืบบทบาทตั้ง
ฟังโวหาร	อย่าไผสลั้ง	ยามหน่อพุท้	<i>ตกค้อย</i>

(อุดม รุ่งเรืองศรี, 2524, น. 12)

ลักษณะเด่นของคำที่เกิดจากกระบวนการประกอบคำจากคำข้างต้น ในตำแหน่งที่บังคับด้วยวรรณยุกต์ บางวรรณคดีมีหลักการเกิดคำประกอบ (ตำแหน่งที่ขีดเส้นใต้เป็นตำแหน่งบังคับวรรณยุกต์ที่คำประกอบสามารถเกิดขึ้นได้) เช่น ตกค้อย (ตกต่ำ) ส่วนคำวเรื่องอ้ายร้อยชอด แม้ไม่ปฏิบัติตามฉันทลักษณ์การบังคับวรรณยุกต์ แต่ก็ยังเป็นตำแหน่งการเกิดคำประกอบ ตัวอย่างเช่น

“..ส่วนพระเหนือหัว สมเด็จพระนั่งสร้าง ไปถึงอารามช่วงวัด พร้อมราชชายา นางเมืองแมร์รัก
กับฝูงไพร่ฟ้า โยธา” (อุ้นเรือน, 2511, น. 56)

จากข้อมูลที่นำมาวิเคราะห์ ผู้เขียนพบคำประกอบที่มีความหมาย 19 คำ โดยผู้เขียนจะนำเสนอตัวอย่างของแต่ละประเภทจากกระบวนการรวมโน้ตศันท์ทางความหมาย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. ความหมายของคำที่เกิดขึ้นใหม่ลักษณะจะเป็นการขยายพื้นที่ความหมายเดิมออกไป (modifying) ได้แก่ คำว่า *ไก่อ้ง คืดยาก นกแต่ ผ้าต้อง ไม้ส้าว ลูกเต้า สาวจี หน่วยไม้ เข่างาย* ซึ่งตัวอย่างในการวิเคราะห์ คือ คำว่า “คืดยาก” และ “สาวจี” ดังนี้

1.1 คืดยาก

มาจาก คำกริยารวมกับคำกริยา/คำนาม หมายถึง หนักใจ ลำบากใจ ตัดสินใจไม่ได้

คืด (2547, น. 138) – ก. คิด คำนี้

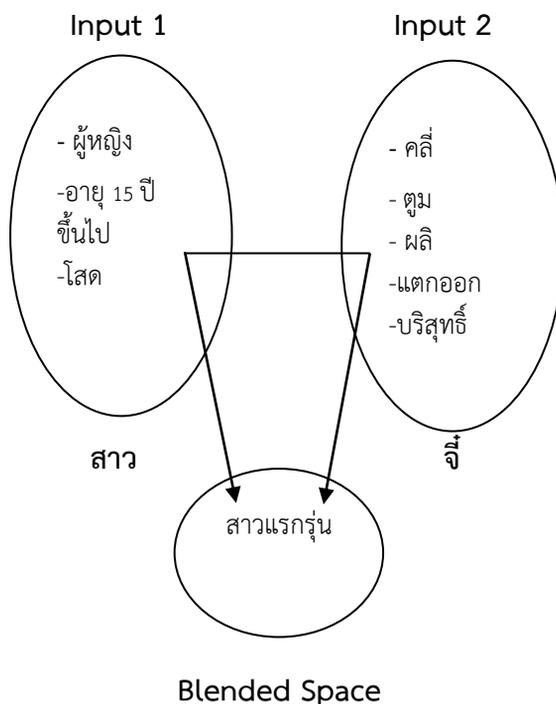
ยาก (2547, น. 582) – น. ความลำบาก ความเดือดร้อน

ก. ยาก ลำบาก ไม่สะดวก ไม่ง่าย

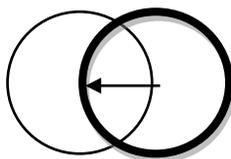
ว. จน ไม่มีจะกิน

“...มาคืดยาก ตีบตันใจ จักคืดบ่ไพ ค์เถียงบ่ได้...” (อุ้นเรือน, 2511, น. 49)

คุณสมบัติ

ผังภาพแสดงการ Blend

อธิบายผังภาพได้ว่า

มโนทัศน์ของคำว่า “สาว” ใน Input Space ที่ 1 กับ “จี” ใน Input Space ที่ 2 เกิดการหลอมรวมทางความหมายเป็นความหมายใหม่ในพื้นที่ Blended Space เป็น “สาวจี” มีความหมายว่า สาวแรกรุ่ง โดยพื้นที่ทางความหมาย ของคำว่า “จี” เคลื่อนที่เข้ามาในพื้นที่ของคำว่า “สาว” ทำให้ความหมายเปลี่ยนไปเล็กน้อย กล่าวคือ ความหมายเดิมคำว่า “สาว” หมายถึง ผู้หญิงโสดที่ยังไม่แต่งงาน เมื่อถูกขยายความหมายด้วยคำว่า “จี” ทำให้ความหมายของคำว่า “สาว” จำกัดวงแคบลง โดยใช้เรียกเฉพาะหญิงสาวแรกรุ่งอายุเพิ่งเข้า 15 – 17 ปี เปลี่ยนช่วงวัยจากวัยเด็กเข้าสู่ วัยสาวจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพร่างกาย เช่น มีหน้าอก มีประจำเดือน เป็นต้น แต่ถ้าหากย่างเข้าสู่ วัยอายุประมาณ 23 ขึ้นไป เรียกว่า “สาวเค็ม” หมายถึง เหลือหรือคงค้าง ไม่มีคู่ครอง แต่ถ้าเลยอายุ ประมาณ 25 ปีขึ้นไป เรียกว่า “สาวเฒ่า” เพราะครองโสดจนอายุล่วงเลยมามากแล้ว

กระบวนการสร้างมโนทัศน์ คือ นำค่านาม “สาว” รวมกับคำกริยา “จี” ลักษณะของคำขยาย “จี” ขยายคำหลัก “สาว” คำนี้มาจากการมองธรรมชาติของการผลิดอกของดอกไม้ตามธรรมชาติ

แล้วนำมาเปรียบกับหญิงสาวที่เพิ่งพ้นวัยเด็ก แสดงให้เห็นว่าคนล้านนามิโนทัศน์ในการเชื่อมโยงสภาพของสรรพสิ่งกับสภาพการเปลี่ยนแปลงของช่วงวัยและอายุจากการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายของผู้หญิง

2. เมื่อเกิดการประสมกันระหว่างคำสองคำแล้ว ความหมายของคำที่เกิดขึ้นใหม่จะเป็นการกำหนดพื้นที่ความหมายของคำโดยไม่เหลือเค้าความเดิมโดยเฉพาะเจาะจง (Determinant) หรือความหมายที่เกิดขึ้นใหม่เป็นอุปลักษณ์ (Metaphor) ได้แก่ คำว่า *ขาดขั่ว* *ซ้อนผ้า* *ใจขึ้น* *ถือตัว* *น้ำกุ่ม* ซึ่งตัวอย่างในการวิเคราะห์ คือ คำว่า “ขาดขั่ว” และ “ซ้อนผ้า” ผลการวิเคราะห์ปรากฏดังนี้

2.1 ขาดขั่ว

มาจากคำกริยารวมกับคำกริยา หมายถึง ตาย

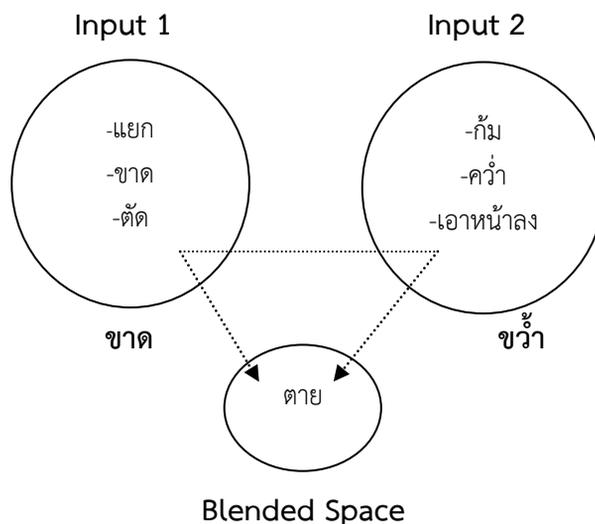
ขาด (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2547, น. 86) หมายถึง แยกออกจากกัน

ขั่ว (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2547, น. 75) หมายถึง กริยาเอาหน้าลง

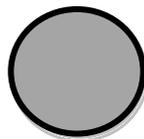
“...จักรวรรณะนา เถิงแม่นกน้อย กันดับขาดขั่วอินทรี...”

(ปัญญา, 2511, น. 12)

คุณสมบัติ

ผังภาพแสดงการ Blend

อธิบายผังภาพได้ว่า

มิโนทัศน์ของคำว่า “ขาด” ใน Input Space ที่ 1 กับ “ขั่ว” ใน Input Space ที่ 2 เกิดการหลอมรวมทางความหมายเป็นความหมายใหม่ในพื้นที่ Blended Space เป็น “ขาดขั่ว” มีความหมายว่า ตาย อธิบายเชิงพื้นที่ ได้ว่าพื้นที่ (Space) ของ คำว่า “ขาด” และ “ขั่ว”

ในความหมายนี้แสดงพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับสภาพความเป็นไปของสิ่งมีชีวิต ลักษณะการเคลื่อนที่ทางความหมายของทั้ง 2 พื้นที่ เป็นการเคลื่อนที่เข้ามาอยู่ในพื้นที่เดียวกัน ความหมายที่เกิดขึ้นใหม่เป็นความหมายที่หลอมรวมกัน จนไม่เหลือเค้าความหมายเดิม กระบวนการสร้างมโนทัศน์แสดงให้เห็นว่าจากลักษณะของคำว่า “ขาดขว้า” ที่เป็นความหมายว่า “ตาย” เป็นลักษณะบางประการที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับสภาพของสรรพสิ่งและเป็นความหมายที่อธิบายถึงสภาพของสรรพสิ่งที่หมดสภาพ

2.2 ซ้อนผ้า

มาจากคำกริยารวมกับคำนาม หมายถึง อยู่ร่วมคู่ หรือร่วมเรียงเคียงหมอน

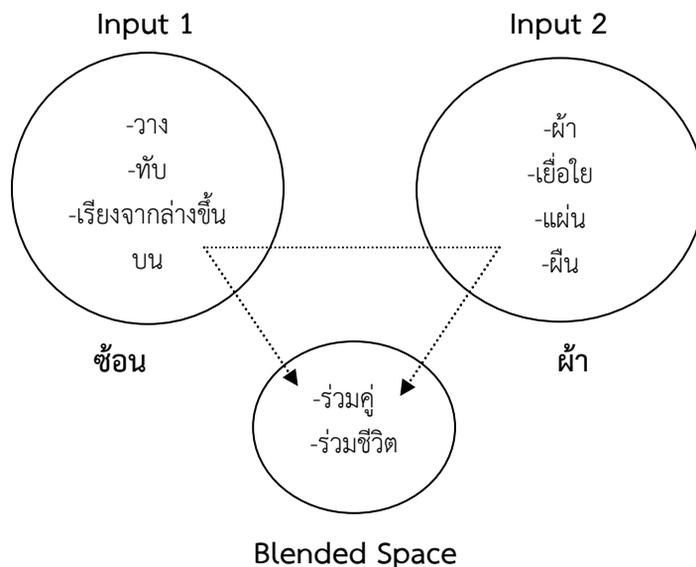
ซ้อน (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2547, น. 231) หมายถึง ก.วางทับกัน

ผ้า (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2547, น. 464) หมายถึง น. สิ่งที่ทำด้วยเยื่อใย

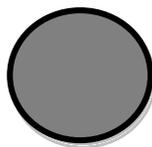
“...อันการเอาผ้า เตียมคิงซ้อนผ้า น่องบ่เกยจวบเช้า...”

(ปัญญา, 2511, น. 69)

คุณสมบัติ

ผังภาพแสดงการ Blend

อธิบายผังภาพได้ว่า

มโนทัศน์ของคำว่า “ซ้อน” ใน Input Space ที่ 1 กับ “ผ้า” ใน Input Space ที่ 2 เกิดการหลอมรวมทางความหมายเป็นความหมายใหม่ในพื้นที่ blended space เป็น “ซ้อนผ้า” มีความหมายว่า ร่วมคู่ ร่วมชีวิต ลักษณะการหลอมรวมเป็นความหมายใหม่ที่ไม่มีเค้าความหมายเดิม

หลงเหลืออยู่ และเป็นความหมายที่ยังแสดงความหมายอุปลักษณ์ (Metaphor) ที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ โดยเปรียบเทียบมนุษย์เป็นสรรพสิ่ง โดยคำว่า “ผ้า” เปรียบได้กับชีวิตและร่างกายของมนุษย์ กล่าวคือ ชายและหญิงที่ตัดสินใจใช้ชีวิตคู่ร่วมกัน อยู่ด้วยกัน ส่วนคำว่า “ซัอน” เป็นกริยาแสดงลักษณะการวางเรียงทับกันขึ้นไปอย่างการวางซัอนทับผ้า กล่าวคือ ผ้าซัอนผ้า หมอนซัอนหมอน ผ้าห่มซัอนผ้าห่ม เมื่อนำมาเปรียบกับมนุษย์ “ซัอนผ้า” ก็เปรียบเสมือนการซัอนคู่ หรือร่วมคู่ อันหมายถึงชายหญิงที่ใช้ชีวิตคู่ร่วมกัน ดำเนินชีวิตคู่ไปด้วยกัน ดังนั้น ความหมายที่เกิดใหม่ของคำว่า “ซัอนผ้า” จึง บอกลถึงคนที่ใช้ชีวิตคู่ หรือร่วมเรียงเคียงหมอนกัน

กระบวนการสร้างมโนทัศน์ของคำนี้ คือ คำกริยา“ซัอน”รวมกับคำนาม“ผ้า” คำสองคำมารวมกันได้เพราะเกิดจากลักษณะการวางเรียงซัอนของผ้า เหมือนกับลักษณะการร่วมชีวิตคู่ ซึ่งกริยา “ซัอน” แสดงสภาพของสรรพสิ่งที่มนุษย์ที่โยงเข้ากับสภาพชีวิตคู่ ซึ่งวัฒนธรรมล้านนาการครองคู่หรือแต่งงานของคนล้านนา เมื่อตัดสินใจร่วมชีวิตกันแล้ว ชีวิตต้องดำเนินไปพร้อมกัน คำว่า “ซัอนผ้า” นี้ จากการสัมภาษณ์อาจารย์นิคม พรหมมาเทพย์ ทางโทรศัพท์เมื่อปี พ.ศ. 2557 ท่านได้ให้ข้อมูลว่า ตามวิถีปฏิบัติของวัฒนธรรมภาคเหนือ คำว่า “ซัอนผ้า” เป็นคำพังเพยใช้เปรียบเทียบคนที่จะใช้ชีวิตคู่กัน ซึ่งคำนี้เกิดจากลักษณะการเอาผ้ามาซัอนผ้า เอาหมอนซัอนหมอน ซัอนผ้าห่ม ซึ่งเมื่อนำมาใช้กับคน คำนี้จะใช้ในเรื่องการครองคู่เท่านั้น

3. เมื่อเกิดการประสมกันระหว่างคำสองคำแล้ว ความหมายของคำที่เกิดขึ้นใหม่ พื้นที่ความหมายของคำเปลี่ยนไปจากความหมายเดิม ตัวอย่างการวิเคราะห์ เช่น *ตั้งซัอน แม่ร้าย หน้าบุญ ต้นบุญ* ซึ่งตัวอย่างในการวิเคราะห์ คือ คำว่า “แม่ร้าย” ผลการวิเคราะห์ ดังนี้

แม่ร้าย

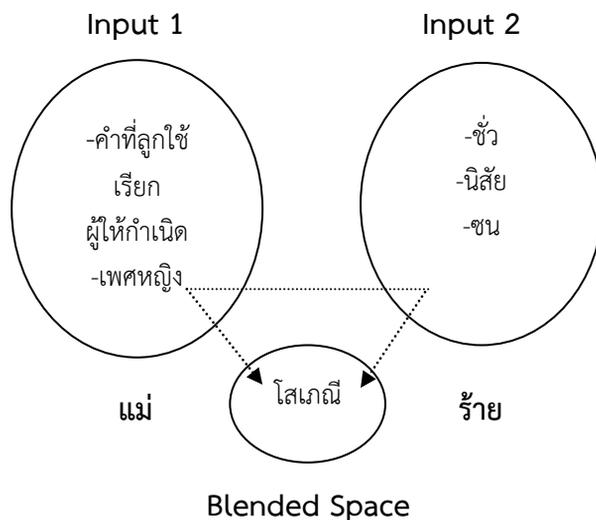
มาจากคำนามรวมกับคำกริยาวิเศษณ์ หมายถึง หญิงโสเภณี

แม่ (2547, น. 561) หมายถึง หญิงผู้ให้กำเนิดลูก คำที่ลูกเรียกหญิงผู้ให้กำเนิดตนเรียกญาติผู้ใหญ่หรือผู้ที่นับถือเสมอแม่

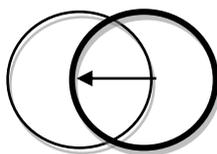
ร้าย (2547, น. 618) หมายถึง ชั่ว ไม่ดี ชนเกินไปอย่างที่เกิดคน จนห้ามไม่อยู่

“...ผู้ถ้วนสาม จักไขกล่าวซั คือหากได้นางนั้นทร หากเป็นแม่ร้าย แม่ย่าแม่ก็ แม่กำลังมี ตัณหาหมาดใหม่...” (อุ้นเรือน, 2511, น. 131)

คุณสมบัติ

ผังภาพแสดงการ Blend

อธิบายผังภาพได้ว่า

มโนทัศน์ของคำว่า “แม่” ใน Input Space ที่ 1 กับ “ร้าย” ใน Input Space ที่ 2 เกิดการหลอมรวมทางความหมายเป็นความหมายใหม่ในพื้นที่ blended space เป็น “แม่ร้าย” มีความหมายใหม่ที่เกิดขึ้นเปลี่ยนไปจากเดิมว่า โสเภณี ซึ่งคำว่า “ร้าย” หรือ “ฮ้าย” แสดงสภาพของคำว่า “แม่” ซึ่งมีมโนทัศน์ของคนล้านนาที่ “ร้าย” คือ ชั่ว และผู้หญิงที่ชั่วนี้จะถูกเหมารวมว่าเป็น “โสเภณี” โดยมองว่าโสเภณีเป็นลักษณะของผู้หญิงชั่วที่มีจิตผิดปกติ มีพฤติกรรมเปลี่ยนคุ่นอนหรือผู้ชายไปเรื่อย ๆ และเป็นหญิงที่ไม่หยุดนิ่งอยู่กับที่ กล่าวคือ ไม่อยู่เหย้าเฝ้าเรือน ดังนั้น ผู้หญิงที่ถูกตราหน้าว่าเป็น “แม่ร้าย” คือ ผู้หญิงที่มีความประพฤติและพฤติกรรมในลักษณะดังกล่าว ปัจจุบันคำว่า “แม่ร้าย” นี้ยังสร้างภาพในใจ (Mentality) กับบุคคลทั่วไปว่า เป็นลักษณะผู้หญิงไม่ดีเมื่อพูดถึงผู้หญิงไม่ดีจะโยงกับนิสัยและการประพฤติปฏิบัติตัวเหมือนกับโสเภณี

กระบวนการสร้างมโนทัศน์ คือ คำนาม “แม่” รวมกับคำกริยาวิเศษณ์ “ร้าย” คำว่า “ร้าย” เมื่อรวมกับคำว่า “แม่” จะขยายคำหลัก และแสดงสภาพของคำหลัก โดยกระบวนการนำคำสองคำนี้มารวมกันนั้น เกี่ยวข้องกับสภาพสังคมล้านนาที่มีมโนทัศน์เกี่ยวกับผู้หญิงที่ประพฤติตัวไม่ดี ในทางผู้ชายเจ้าชู้หรือมกมากในกามารมณ์สังคมล้านนาตัดสินว่าเป็นผู้หญิงไม่ดี ไม่ควรนำมาเป็นคู่ครอง ที่เรียกว่าเป็น “โสเภณี” เพราะพฤติกรรมการกระทำ คำว่า “แม่ร้าย” นี้ ตามวัฒนธรรมภาคเหนือจากการสัมภาษณ์อาจารย์นิคม พรหมมาแพทย์ ทางโทรศัพท์เมื่อปี พ.ศ. 2557 คำว่า “แม่ร้าย” คำนี้

เพี้ยนมาจากคำว่า “แม่ฮ้าย” ซึ่ง “ฮ้าย” หมายถึง หญิงงามเมือง หรือโสเภณี ซึ่งมีพฤติกรรมเกี่ยวข้องกับทางจิตวิทยา ตลอดจนนิสัยที่ชอบเปลี่ยนคุ่นอนไปเรื่อย ๆ ไม่จริงจังในเรื่องการครองคู่

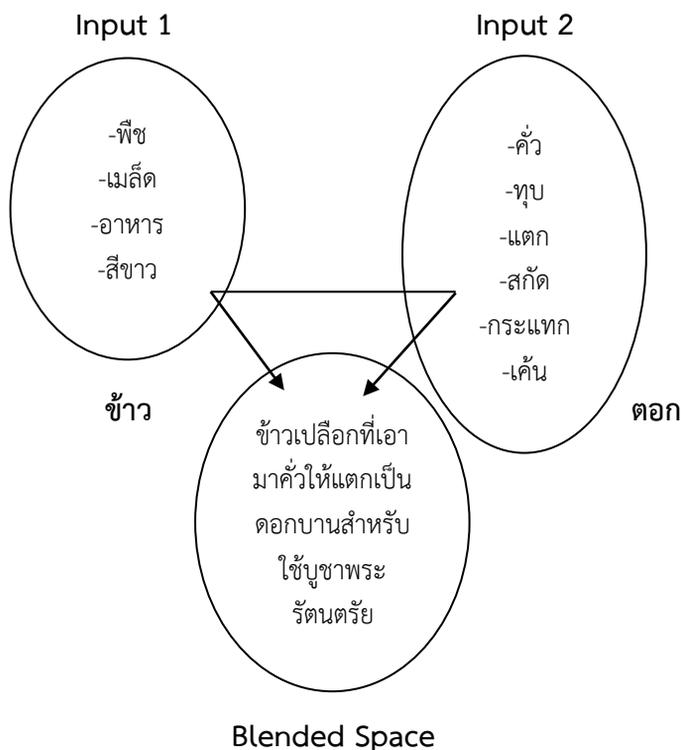
4. กระบวนการเมื่อเกิดการประสมกันแล้ว คำที่เกิดขึ้นใหม่เป็นทั้งการขยายพื้นที่ออกไป และเป็นความหมายของสิ่งที่เกิดขึ้นโดยเฉพาะเจาะจง (Modifying & Determinant) กรณีนี้จากการศึกษาพบเพียง 1 คำ คือ คำว่า “ข้าวตอก” รายละเอียดดังนี้

ข้าวตอก มาจากคำนามรวมกับคำกริยา หมายถึง ข้าวเปลือกที่เอามาคั่วด้วยความร้อน ให้แตกเป็นดอกบาน

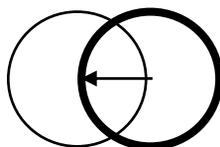
ข้าว (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2547, น. 88) หมายถึง ข้าว พืชซึ่งใช้เมล็ดเป็นอาหาร
ตอก (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2547, น. 272) หมายถึง แตก ทำให้แตก สกัด
กระแทกเค้นแยกเอาออกมา

“...ขอเชิญแม่รับ ข้าวตอกบุปผา คันธมาลา ลูกขอใจ ๆ เสนาหลาย ภูทูลน้อมไหว้ พริกพร้อมรธา...”
(อุดม รุ่งเรืองศรี, 2524, น.11)

คุณสมบัติ

ผังภาพแสดงการ Blend

อธิบายผังภาพได้ว่า

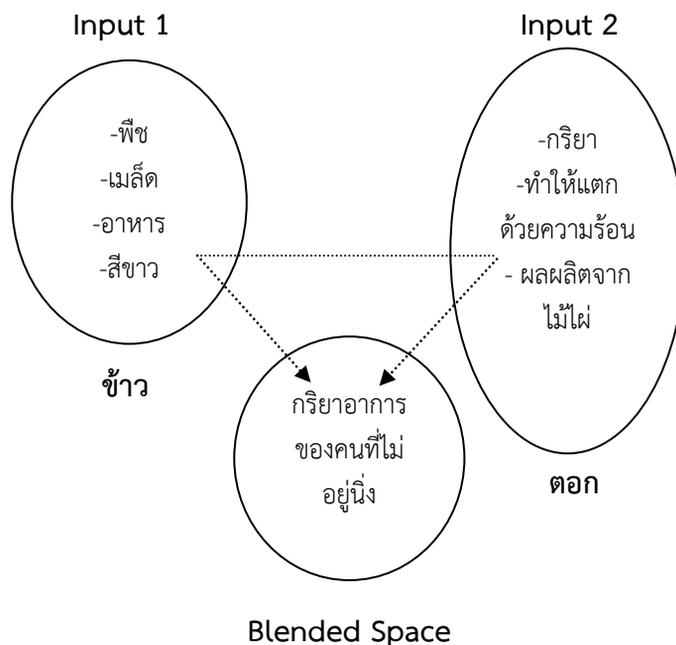
มโนทัศน์ของคำว่า “ข้าว” ใน Input Space ที่ 1 กับ “ตอก” ใน Input Space ที่ 2 เกิดการหลอมรวมทางความหมายเป็นความหมายใหม่ในพื้นที่ Blended Space เป็น “ข้าวตอก” มีความหมายใหม่ที่เกิดขึ้นโดยขยายพื้นที่ของคำว่า “ตอก” เมื่อ “ตอก” เข้ามาคาบเกี่ยวในพื้นที่ทางความหมายของคำว่า “ข้าว” เป็น “ข้าวตอก” ยังคงเค้าความหมายเดิมของ “ข้าว” อยู่ ซึ่ง “ตอก” เป็นเพียงกระบวนการผลิต หรือวิธีทำที่นำมาสู่การเป็น “ข้าวตอก” ดังนั้น กระบวนการทางความหมายที่เกิดขึ้นมีเกิดจากคำว่า “ตอก” ที่ทำให้เกิดลักษณะขยายความหมายเดิม (Modifying) ของคำว่า “ข้าว” ออกไปเป็นความหมายใหม่ หมายถึง ข้าวที่ควั่นแตกออกบานเป็นสีขาว ใช้เป็นเครื่องบูชา พระรัตนตรัย และพิธีมงคลต่าง ๆ

สำหรับ “ข้าวตอก” ในกรณีที่เป็นความหมายเปรียบ จากกระบวนการที่กำหนดพื้นที่เฉพาะ (Determinant) หรืออุปลักษณ์ (Metaphor) ปรากฏในข้อความที่ว่า

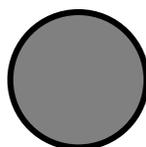
“...สนุกมันล้ำ บ่มีสังปาน อินทะเวียงวาง ปานจักแตกเด็น ฟ่องไปพ้อมาเหมือนข้าวตอกเด็น เถิงสามโมงเย็นปิดร้าน...”

(อุ้นเรือน, 2511, น. 8)

คุณสมบัติ

ผังภาพแสดงการ Blend

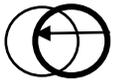

อธิบายผังภาพได้ว่า

มโนทัศน์ของคำว่า “ข้าว” ใน Input Space ที่ 1 กับ “ตอก” ใน Input Space ที่ 2 เกิดการหลอมรวมทางความหมายเป็นความหมายใหม่ในพื้นที่ Blended Space เป็น “ข้าวตอก” ซึ่งความหมายที่เกิดขึ้นไม่มีเค้าความหมายเดิมเหลืออยู่ เนื่องจากคำนี้เกิดในบริบทพร้อมกับคำกริยาซึ่งตามหลัง คือ คำว่า “เต็น” คำนี้มีส่วนทำให้พื้นที่ทางความหมายของ “ข้าวตอก” เปลี่ยนไปเป็นความหมายเชิงอุปลักษณ์ กล่าวคือ “ข้าว” เปรียบได้กับร่างกายของมนุษย์ ส่วน “ตอก” เป็นกระบวนการ เมื่อ “ข้าวตอก” ปรากฏโดยมีคำว่า “เต็น” ตามหลัง ซึ่ง “เต็น” เป็นกริยาแสดงอาการ ความหมายที่เกิดขึ้นใหม่จึงเปรียบได้กับสภาพของมนุษย์ที่ไม่อยู่นิ่งเปรียบได้กับลักษณะของ “ข้าวตอก” ที่ถูกความร้อน ด้วยกระบวนการหรือวิธีการควั่นแตกบานออก ดังนั้น “ข้าวตอก” ในความหมายนี้พื้นที่ทางความหมายจึงเป็นการเคลื่อนที่ที่ Blends กันสนิทจนไม่เหลือเค้าความหมายเดิมและยังแสดงทิศทางการเคลื่อนที่ขึ้นลงเหมือนลักษณะของข้าวตอกที่ถูกความร้อน ลักษณะของคำดังกล่าวจึงเป็นความหมายเฉพาะเจาะจง หรือความหมายอุปลักษณ์ (Determinant) อีกลักษณะหนึ่ง กระบวนการสร้างมโนทัศน์ คือ คำนามหลัก “ข้าว” รวมกับคำกริยาวิเศษณ์ “ตอก” คำว่า “ตอก” เมื่อรวมกับคำว่า “ข้าว” จะขยายคำนามหลัก และแสดงสภาพของคำหลัก

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

จากข้อมูลการวิเคราะห์ข้างต้น สรุปได้ว่า กระบวนการประกอบคำในวรรณกรรมคำสามารถจัดกลุ่มประเภทของคำที่เกิดจากกระบวนการประสมกับผังภาพที่แสดงการเคลื่อนที่ ดังนี้

1. กระบวนการประสมที่คำจาก Input 2 เคลื่อนที่เข้าไปคาบเกี่ยวกับคำใน Input 1 ความหมายที่เกิดขึ้นยังคงความหมายของคำที่ 1 ได้แก่ คำว่า “ไก่อัง” “เข้างาย” “คิดยาก” “นกแต่” “ผ้าต่อง” “ไม้ส้าว” “ลูกเต้า” “สาวจี้” และ “หน่วยไม้” ลักษณะของผังภาพ คือ

2. กระบวนการประสมที่คำจาก Input 1 และ Input 2 เคลื่อนที่เข้าไปทับกันสนิทกัน ความหมายที่เกิดขึ้นเปลี่ยนไปไม่เหลือความหมายเดิม และความหมายเป็นอุปลักษณ์ ได้แก่ คำว่า “ขาดขว้า” “ใจขึ้น” “ซ้อนผ้า” “ถือตัว” และ “น้ำถุ้ง” ลักษณะของผังภาพ คือ

3. กระบวนการประสมที่คำจาก Input 1 และ Input 2 เคลื่อนที่ความหมายเคลื่อนที่เข้าไปรวมอยู่ด้วยกันความหมายที่เกิดขึ้นเปลี่ยนไปไม่เหลือความหมายเดิมได้แก่ คำว่า “ตั้งขัน” “ต้นบุญ” “แม่ร้าย” และ “หน้าบุญ” ลักษณะของผังภาพ คือ

4. กระบวนการประสมที่คำจาก Input 1 เคลื่อนที่เข้าไปคาบเกี่ยวกับคำใน input 2 ได้แก่ คำว่า “ข้าวตอก” ความหมายที่เกิดขึ้นยังคงความหมายของคำที่ 2 ลักษณะของผังภาพ คือ

การวิเคราะห์ข้างต้นแสดงให้เห็นถึงการรวมมโนทัศน์ในพื้นที่ทางความหมายของการประกอบคำในภาษาไทยถิ่นเหนือ และกระบวนการดังกล่าวทำให้เห็นถึงความหมายที่เกิดขึ้นใหม่ ไม่ว่าจะเป็นความหมายคงเดิม ความหมายที่เปลี่ยนไปและไม่เหลือเค้าความหมายเดิม ความหมายที่เป็น การเปรียบเทียบ นอกจากนี้ ในประเด็นที่เกิดจากการวิเคราะห์กระบวนการสร้างคำประกอบข้างต้น ผู้เขียนเห็นว่า ควรมีการศึกษาในด้านกระบวนการสร้างมโนทัศน์ และวัฒนธรรมท้องถิ่นจากคำประกอบ ในภาษาไทยถิ่นเหนือ

เอกสารอ้างอิง

- ปัญญา. (2511). *คำวนกกระจาบ*. ประเทืองวิทยา.
- สถาบันราชภัฏเชียงใหม่ สถาบันภาษา ศิลปะและวัฒนธรรม. (2550). *พจนานุกรมภาษาล้านนา*. แสงศิลป์.
- อุดม รุ่งเรืองศรี. (2524). *คร่าวซอหงส์มาคำของพระยาโลมาวิสัยฉบับเทียบอักษรลานนาไทย*. คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- อุดม รุ่งเรืองศรี. (2547). *พจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง ตอนที่ 1-2*. อมรินทร์พรินต์ติ้งกรุ๊ป.
- อุ้นเรื่อน. (2511). *คำว้ายร้อยซอด*. ประเทืองวิทยา.
- Benczes, R. (2006). *Creative compounding in English: The semantics of metaphorical and metonymical noun-noun combinations*. John Benjamins Publishing Company.
- Johnson, M. (1987). *The body in the mind*. The University of Chicago Press.
- Lakoff, G and Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. The University of Chicago Press.